

Latvijas Republikas tiesībsargs

**Alternatīvais ziņojums
Latvijas Republikas Otrais ziņojums
par neratificētajiem Eiropas Sociālās hartas pantiem**

2023

Termini

Harta – Pārskatītā Eiropas Sociālā harta

Tiesībsargs – Latvijas Republikas tiesībsargs

Ziņojums – Latvijas Republikas otrais ziņojums par neratificētajiem Eiropas Sociālās hartas pantiem

Ievads

Latvijas Republikas valdība ir sniegusi vispusīgu un izsmeļošu Ziņojumu par Hartas 4. panta 1. punktu, 12. panta 3. un 4. punktu, 19. pantu, 23. pantu un 31. panta otro un trešo daļu. Valdība uzskata, ka situācija Latvijā neatbilst Hartas attiecīgajos pantos izvirzītajām prasībām.

Tiesībsargs kā Latvijas Republikas cilvēktiesību institūcija sniedz šo alternatīvo ziņojumu kā papildinājumu valsts nacionālajam Ziņojumam.

Alternatīvajā ziņojumā nav analizēts Hartas 19.pants (Migrējošo strādājošo un viņu ģimeņu tiesības uz aizsardzību un palīdzību).

Piekrītot Ziņojumā norādītajam, tiesībsargs sniegs papildu ieskatu par Latvijas situāciju saistībā ar Hartas 4., 12., 23. un 31.panta normām.

4. pants. Tiesības uz taisnīgu atalgojumu

Lai nodrošinātu efektīvu tiesību uz taisnīgu atalgojumu izmantošanu, Līgumslēdzējas puses, apspriežoties ar darba devēju un strādājošo organizācijām, apņemas:

- 1. atzīt strādājošo tiesības uz atalgojumu, kas nodrošinātu tiem un to ģimenēm pienācīgus dzīves apstākļus.**

Papildus ziņojumā norādītajam par minimālās darba algas noteikšanas nosacījumiem, tiesībsargs vērš uzmanību uz to, ka Latvijā ar brīvības atņemšanu notiesātām personām ir noteikta atšķirīga minimālā stundas tarifa likme un atšķirīgs minimālās mēneša darba algas apmērs. Proti, Latvijas Soduzpildes kodeksa (turpmāk - Kodekss) 56.¹⁶ pants noteic, ka notiesātajiem, kas sodu izcieš slēgtajā vai daļēji slēgtajā cietumā, kā arī nepilngadīgiem notiesātajiem (turpmāk – notiesātais) minimālā stundas tarifa likme un minimālā mēneša darba samaksa ir 50 procenti no valstī noteiktās darba samaksas. Turklāt Kodeksa 56.¹⁷ pants paredz, ka, vēršot piedziņu uz notiesātā darba samaksu, ieturējumi tiek veikti līdz pat 80 procentu apmērā no darba algas.¹

12. pants Tiesības uz sociālo drošību

Lai nodrošinātu efektīvu tiesību uz sociālo drošību izmantošanu, Līgumslēdzējas puses apņemas:

- 3. apņemties progresīvi paaugstināt sociālās sistēmas nodrošināšanu līdz augstākam līmenim.**

Minimālo ienākumu sliekšņi

Kopš 2021. gada 1. janvāra, izmantojot konstitucionālo tiesību aizstāvības instrumentu – Satversmes tiesu, ir panākts uzlabojums sociālās drošības jomā. Minimālo ienākumu sliekšņi – garantētā minimālā ienākuma līmenis, līmenis trūcīgas un maznodrošinātas māsaimniecības statusa noteikšanai, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs, kā arī minimālo pensiju apmērs, tiek noteikts izmantojot relatīvo metodi. Proti, valsts minimālo ienākumu sliekšņus ir izvēlējusies aprēķināt kā procentuālu vērtību no aktuālās ienākumu mediānas, kas noteikta atbilstoši Latvijas izvēlētajai ekvivalences skalai - 1, 0,7, 0,7. Minimālais ienākumu sliekšnis nav zemāks par 20 % no aktuālās ienākumu mediānas.

¹ [Tiesībsarga 2023.gada 26.jūnija vēstule Nr.1-8/22 "Par darba samaksu ar brīvības atņemšanu notiesātām personām"](#)

Savukārt minimālās pensijas tiek noteiktas 25 % apmērā no mediānas vai 30 % apmērā no mediānas personai ar invaliditāti no bērnības, diferencējot tās atkarībā no invaliditātes grupas (invaliditātes pensijām) vai apdrošināšanas stāža (vecuma pensijām). No 2024.gada minimālo ienākumu sliekšņus ir paredzēts pārskatīt ik gadu - 1.janvārī. 2023.gadā minimālo ienākumu sliekšņi tika pārskatīt 1.jūlijā.

Nosakot minimālo ienākumu sliekšņus, no 2023.gada 1.jūlija tiek izmantota 2020.gada ienākumu mediāna 626,57 euro². Attiecīgi 20 % no ienākumu mediānas ir 125 euro.³

Tomēr jāatzīmē, ka arī pēc veiktajām izmaiņām minimālo ienākumu jomā ir nepilnības. Proti, Satversmes tiesa 2023.gada 5.oktobra spriedumā lietā Nr.2022-34-01⁴ atzina, ka Latvijā noteiktā minimālo ienākumu sliekšņa noteikšanas kārtība kopā ar citiem sociālās drošības sistēmas pasākumiem nerada ikvienai trūcīgai personai iespēju veidot cilvēka cieņai atbilstošu dzīvi. Joprojām nav izveidota tāda sociālās palīdzības sistēma, kas nodrošinātu pārredzamu atbalsta sniegšanu, lai gan pašvaldībām, gan arī politikas veidotājiem un pašam likumdevējam būtu pieejama informācija par trūcīgām personām sniegtā atbalsta apmēru un efektivitāti. Ar minēto spriedumu Satversmes tiesa atzina normas, kas nosaka minimālo ienākumu sliekšni un tā pārskatīšanas kārtību, par neatbilstošām Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam un spēkā neesošām no 2025.gada 1.janvāra.

Tas secīgi norāda uz to, ka arī pārējie minimālie lielumi, sākot ar valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu personām ar III grupas invaliditāti un personām, kuras sasniegušas vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamo vecumu, kas ir noteikts 20 % apmērā no mediānas, nav uzskatāmi par pietiekamiem, lai nodrošinātu cilvēka cienīgu dzīvi.

Par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu minimālo objektu

Ziņojumā norādīts, ka no 2021.gada 1.jūlija Latvijā ir ieviests valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu minimālais objekts (turpmāk – obligāto iemaksu minimālais objekts), vienlaikus paredzot arī noteiktas personu grupas, kas ir atbrīvotas no minimālo obligāto iemaksu veikšanas. Ziņojumā norādīts, ka no obligāto minimālo iemaksu veikšanas ir atbrīvotas personas ar invaliditāti.

² NNM080. [Minimālo ienākumu \(MIL\) mediāna \(ekvivalentais ienākums uz vienu mājsaimniecības locekli: skala 1, 0,7, 0,7\) \(eiro\) 2004 – 2021 | Oficiālā statistikas portāla datubāze](#)

³ Ieskatam [Minimālo ienākumu sliekšņi līdz 2023.gada 1.jūlijam un no 2023.gada 1.jūlija](#)

⁴ [Satversmes tiesas 2023.gada 5.oktobra spriedums lietā Nr.2022-34-01](#)

Tiesībsarga ieskatā ir nepieciešams precizēt ziņojumā norādīto. Proti, no minimālo obligāto iemaksu veikšanas ir atbrīvotas personas ar I un II grupas invaliditāti, turpretim personām ar III grupas invaliditāti ir pienākums veikt obligātās iemaksas minimālajā apmērā.

Tiesībsargs uzskata, ka pirmkārt, šāda sistēma mazina cilvēku ar III grupas invaliditāti nodarbinātības iespējas. Bieži vien tie ir cilvēki, kas veic mazkvalificētu darbu, bet savu funkcionālo vai garīga rakstura traucējumu dēļ nespēj strādāt pilnu darba slodzi. Līdz ar jauno kārtību darba devēji izvairās ņemt darbā šādus cilvēkus uz nepilnu darba laiku. Otrkārt, izveidotā sistēma veido tiesiskās vienlīdzības pārkāpumu attiecībā pret personām ar cilvēkiem ar I un II invaliditātes grupu. Proti, personas ar I un II invaliditātes grupu tiek nostādītas nevienlīdzīgā situācijā, jo valsts neparedz tām sociālo aizsardzību, ko garantē minimālās obligātās iemaksas, salīdzinājumā ar citiem strādājošiem, tai skaitā personām ar III invaliditātes grupu. Tā kā sociālās apdrošināšanas mērķis ir sociālās aizsardzības nodrošināšana un valsts šādu mērķi ir izvirzījusi attiecībā uz visām nodarbinātām personām, tai skaitā cilvēkiem ar III invaliditātes grupu, nav saprotami apsvērumi, kādēļ attiecībā uz cilvēkiem ar I un II invaliditātes grupu šis sociālās aizsardzības līmenis tiek samazināts.⁵

4. noslēdzot attiecīgus divpusējus un daudzpusējus līgumus vai veikt citus pasākumus, saskaņā ar šajos līgumos minētajiem nosacījumiem, lai nodrošinātu sekojošo:

(a) vienlīdzīgu attieksmi pret savas valsts pilsoņiem un citu Līgumslēdzēju pušu pilsoņiem attiecībā uz sociālās drošības tiesībām, ieskaitot no sociāliem normatīviem aktiem izrietošo materiālo atbalstu, neņemot vērā aizsargājamo personu pārvietošanos Līgumslēdzēju pušu teritorijā;

(b) sociālās drošības tiesību nodrošināšanu, saglabāšanu un turpināšanu ar tādiem līdzekļiem kā apdrošināšanas vai nodarbinātības periodu, kuri uzkrāti saskaņā ar katras Līgumslēdzējas puses normatīvo aktu, summēšana.

2023. gada 15. jūnijā Saeima papildināja⁶ likumu "Par valsts pensijām" ar normām, kas noteic, ka tiesības uz vecuma un apgādnieka zaudējuma pensiju personai, kura pastāvīgi dzīvo ārpus Latvijas teritorijas valstī, kas nav Eiropas Savienības dalībvalsts, Eiropas

⁵ Tiesībsarga 2021. gada 28. maija vēstule Nr. 1-8/25

⁶ [2023. gada 15. jūnija likums "Grozījumi likumā "Par valsts pensijām""](#)

Ekonomiskās zonas (EEZ) valsts vai valsts, ar kuru ir spēkā līgums par sadarbību sociālās drošības jomā, ja tai saskaņā ar likumu "Par valsts pensijām" ir sasniegts vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamais vecums un ja tai ir saskaņā ar šo likumu uzkrāts pensijas piešķiršanai nepieciešamais apdrošināšanas stāžs⁷.

Tādējādi ir paplašināts to personu loks, kurām tiek garantēta vecuma un apgādnieka zaudējuma pensijas izmaksa par Latvijā nostrādāto laiku, ar nosacījumu, ja personas uzkrātais apdrošināšanas stāžs ir pietiekams.

23. pants. Vecu cilvēku tiesības uz sociālo aizsardzību

Lai nodrošinātu efektīvu vecu cilvēku tiesību uz sociālo aizsardzību izmantošanu, Līgumslēdzējas puses apņemas, vai nu tieši, vai sadarbojoties ar valsts vai privātām organizācijām, piemērot un veicināt attiecīgus pasākumus, kas īpaši attiecas uz sekojošo:

- dodot veciem cilvēkiem iespēju, cik ilgi vien iespējams, palikt pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem ar sekojošo pasākumu palīdzību:

(a) pietiekošiem līdzekļiem, kas ļauj tiem atbilstoši dzīvot un aktīvi piedalīties sabiedriskajā, sociālajā un kultūras dzīvē;

Papildu ziņojumā norādītajam par sociālajām garantijām, kas ir mērķētas vecu cilvēku sociālajai aizsardzībai, jāatzīmē, ka vidējais vecuma pensijas apmērs, piemēram 2023.gada jūnijā bija 530 euro, kas attiecīgi pārsniedz 80 % no 2020.gada ienākumu mediānas (sk. komentāru pie 12. panta). Tomēr Latvijā ir liels skaits (apmēram 15 %) to vecuma pensijas saņēmēju, kuru vecuma pensija ir zem 50 % no ienākumu mediānas (313 euro)⁸. Taču, ja personas ienākumi nepārsniedz 50 % no ienākumu mediānas, persona var pretendēt uz trūcīgas māsaimniecības statusu un attiecīgi uz pašvaldības sniegto sociālo palīdzību, tostarp ar mājokļa lietošanu saistīto izdevumu apmaksu (sk. ziņojuma komentāru pie 12.panta un 31.panta).

(b) nodrošinājums ar informāciju par pakalpojumiem un iespējām, kas pieejamas veciem cilvēkiem un viņu iespējām tās izmantot;

⁷ Saskaņā ar likuma "Par valsts pensijām" 11. panta pirmajā daļā noteikto kopsakarā ar pārejas noteikumu 8.2 punktu līdz 2024. gada 31. decembrim vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamais apdrošināšanas stāžs ir 15 gadi, savukārt no 2025. gada 1. janvāra - 20 gadi.

⁸ [Breakdown of old-age pensions by the amount granted \(with supplement\) | VSAA pakalpojumu statistika](#)

- dodot tiesības veciem cilvēkiem brīvi izvēlēties savu dzīvesveidu un dzīvot neatkarīgu dzīvi savas ģimenes lokā, cik vien ilgi viņi to vēlas un spēj, ar sekojošu pasākumu palīdzību:

(a) nodrošinājums ar dzīvesvietu, kas atbilst viņu vajadzībām un veselības stāvoklim vai ar atbilstošām iespējām piemērot viņu dzīvesvietas;

(b) nepieciešamā veselības aprūpe un pakalpojumi viņu valstī;

- nodrošinot veciem cilvēkiem dzīvi institūcijās ar atbilstošu apgādi, tajā pašā laikā respektējot viņu privātumu, un dalību lēmumu pieņemšanā, kas attiecas uz dzīves apstākļiem institūcijā.

ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem Fakultatīvā protokola (OPCAT) nacionālā preventīvā mehānisma funkciju Latvijā īsteno tiesībsargs, kas paredz regulāru vizīšu veikšanu uz vietām, kur tiek de jure vai de facto ierobežota personu brīvība, t.sk., arī uz institūcijām (sociālās aprūpes centriem), kurās dzīvo veci cilvēki (vecāka gadu gājuma cilvēki/ seniori).

Veicot vizītes uz sociālās aprūpes centriem, bieži var novērot institucionālu vidi (piemēram, slimnīcas palātas tipa istabas), istabas nav mājīgi un ērti iekārtotas (durvju sliekšņi, šauras durvis, nepietiekama vieta palīglīdzekļiem). Dažkārt vecu cilvēku istabās netiek nodrošināts privātums, 3-4 personas vienā istabā, turklāt privātumu nenodrošina arī situācijās, kad tiek veikta individuāla aprūpe (pārgērbšana, higiēnas vai medicīnas procedūras), jo trūkst norobežojošie aizslietņi vai arī tie netiek izmantoti. Dažkārt nav pieejama slēdzama vieta savu personīgo mantu glabāšanai, skapjus jādala kopā ar istabas biedriem (viens skapis uz vairākiem iemītniekiem).

Daudzos gadījumos veciem cilvēkiem ikdienas aktivitātes (nodarbības, pasākumi) un pastaigas netiek nodrošinātas vai notiek nepietiekamā apmērā, tādējādi viņus sociāli izolējot no sabiedrības.

Nav saprotams ziņojumā norādītais, ka personas vēlmēm atbilstošu pakalpojumu persona var izvēlēties tikai tad, ja viņas ienākumi pārsniedz 1000 euro mēnesī.

Atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 28.pantā noteiktajam pensijas vecuma personām, ja nepieciešamais pakalpojuma apjoms pārsniedz aprūpei mājās vai dienas aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā noteikto apjomu, ir tiesības saņemt ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu.

Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju klientu tiesības ir noteiktas Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 29.pantā. Proti, klientam ir tiesības:

- patstāvīgi pieņemt lēmumus un tos realizēt, ciktāl tas neierobežo citu personu tiesības un brīvības vai neapdraud personas veselību vai dzīvību;
- saņemt savam funkcionālajam stāvoklim un nepieciešamajam aprūpes līmenim atbilstošus pakalpojumus, kā arī uz individuālu un profesionālu personāla pieeju pakalpojumu sniegšanā;
- no viena mēneša līdz trim mēnešiem uzturēties ārpus institūcijas citas personas (ģimenes) aprūpē;
- uz noteiktu naudas summu personiskiem izdevumiem. Naudas summa, kas pēc pakalpojuma apmaksas paliek klienta rīcībā, nevar būt mazāka par 15 % no personai izmaksātās pensijas apmēra.

Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 8.pantā noteikto klienta vai viņa apgādnieka pienākums ir samaksāt par saņemtajiem sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem. Ja klients vai viņa apgādnieks nespēj samaksāt par sociālās aprūpes vai sociālās rehabilitācijas pakalpojumu, pakalpojuma izmaksas tiek segtas no pašvaldības budžeta Ministru kabineta noteiktajā kārtībā.

Kārtību, kādā klients, kurš saņem sociālās aprūpes vai sociālās rehabilitācijas pakalpojumu (turpmāk — pakalpojums), maksā par pakalpojumu, un kārtību, kādā pakalpojuma izmaksas tiek segtas no pašvaldības budžeta, ja klients vai viņa apgādnieks nespēj samaksāt par pakalpojumu, nosaka Ministru kabineta 2003.gada 27.maija noteikumi Nr.275 "Sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu samaksas kārtība un kārtība, kādā pakalpojuma izmaksas tiek segtas no pašvaldības budžeta" (turpmāk – Noteikumi Nr.275).

No minētajām normām izriet, ka pienākums apmaksāt pakalpojumu ir pakalpojuma saņēmējam (klientam). Ja ar viņa rīcībā esošajiem līdzekļiem, parasti – vecuma pensiju, nepietiek, pakalpojuma apmaksai gulstas uz klienta apgādnieku, t.i., personu, kurai saskaņā ar likumu⁹ vai tiesas nolēmumu ir pienākums rūpēties par savu laulāto, bērniem vai vecākiem. Ja pakalpojuma apmaksai nepietiek ar klienta un/vai viņa apgādnieka līdzekļiem, tad pakalpojums tiek līdzfinansēts no pašvaldības budžeta līdzekļiem. Vienlaikus jāatzīmē,

⁹ Saskaņā ar Civillikuma 188. pantu pienākums uzturēt vecākus un vajadzības gadījumā arī vecvecākus gulstas uz visiem bērniem samērā ar viņu spējām uzturēt vecākus vai vecvecākus un mantas stāvokli.

ka pašvaldības savos saistošajos noteikumos ir noteikušas, cik lielā apmērā tās sniedz līdzfinansējumu pakalpojuma nodrošināšanai.

Vienlaikus atzīmējams, ka laika posmā no 2023.gada 6.marta līdz 26.martam Tiesībsarga birojā tika organizēta kampaņa “Dzīve pensionātā - kāda tā ir?”, kuras laikā no iedzīvotājiem tika saņemtas atsauksmes/sūdzības par vairāku pensionātu darbu un arī to darbinieku attieksmi pret institūciju iemītniekiem un viņu piederīgajiem. Kampaņas laikā Latvijas iedzīvotāji pauda bažas, ka viņu pensijas apmērs nav pietiekams, lai apmaksātu pensionātu, gadījumā, ja viņu veselības stāvokļa dēļ tāds būs nepieciešams. Latvijā pensionāta izmaksas sastāda apmēram no EUR 25 – 40 dienā, savukārt pensijas apmērs bieži vien ir mazāks.

31. pants. Tiesības uz mājokli

Lai nodrošinātu tiesību uz mājokli efektīvu izmantošanu, Puses apņemas veikt pasākumus, kas paredz:

2. novērst un samazināt bezpajumtniecību, lai to pakāpeniski izskaustu;

Mājokļu pieejamība ir cieši saistīta arī ar bezpajumtniecības problēmu valstī. Izmaksu ziņā pieejamu mājokļu trūkums cita starpā ir viens no bezpajumtniecības iemesliem. Latvijā ir viens no augstākajiem mājokļu pārapsūtinātības līmeņiem Eiropā. Tas liecina par mājokļu nodrošināšanas problēmu kopumā, ne tikai kādas vienas mērķa grupas vidū. 2019.gada Tiesībsarga biroja veiktā pētījuma ietvaros tika secināts, ka ir maz datu par bezpajumtniecību, un šī problēma valsts līmenī netiek risināta. Visos politikas dokumentos un tiesību aktos bezpajumtniecības problēma ir reducēta uz pajumtes/nakts patversmes pakalpojumu sniegšanu. Nav ieviesti politikas pasākumi, kas paredzētu bezpajumtnieku pārceļšanu no patversmēm uz pagaidu mītnēm un vēlāk uz pastāvīgu dzīvesvietu.

3. padarīt mājokļa cenu pieejamu tiem, kam nav atbilstošu līdzekļu.

Jau 2018.gadā tiesībsargs vērta Ekonomikas ministrijas uzmanību uz nepietiekamu pašvaldību dzīvojamā fonda faktu, informējot, ka finansējuma trūkuma dēļ pašvaldībās nenotiek dzīvojamā fonda papildināšana vai aktīva tā tehniskā stāvokļa uzlabošana, izņemot tādas pilsētas kā Rīga, Valmiera un Cēsis. Dzīvojamais fonds tiek papildināts pārsvarā uz bezmantineka dzīvojamo telpu rēķina, kā arī pirkumu un dāvinājumu pieņemšanas ceļā. Pašvaldībām, realizējot vienu no to autonomajām funkcijām - sniegt palīdzību iedzīvotājiem dzīvokļa jautājumu risināšanā, gadskārtējā budžeta ietvaros ir jāparedz naudas līdzekļi dzīvojamā fonda attīstībai, īpaši veicinot sociālo dzīvokļu pieejamību mazāk aizsargātajām personu grupām.

2021. gada martā tiesībsargs pauda savus ieteikumus Finanšu ministrijas sagatavotā Latvijas Atveseļošanas un noturības mehānisma plāna projekta uzlabošanai. Pienācīgs mājoklis drošā dzīves vidē ir uzskatāms par cilvēka pamatvajadzību. Ņemot vērā, ka pastāv daudz lielāks pieprasījums pēc zemu izmaksu īres mājokļiem nekā ieplānots Atveseļošanas un noturības mehānisma plānā, kā arī lai izpildītu Latvijas Nacionālajā attīstības plānā noteikto, tiesībsargs nosūtīja vēstuli Finanšu ministrijai ar aicinājumu Atveseļošanas un noturības mehānisma plānā atvēlēt vairāk finanšu resursu, ieplānojot lielāku skaitu īres mājokļu būvniecību, kas būtu pieejami iedzīvotājiem ar vidējiem un nelieliem ienākumiem. Tomēr minētais netika ņemts vērā.